

พลังชุมชน ลด(ความเสี่ยง)ภัยพิบัติ

กรณีศึกษา โครงการเตรียมความพร้อมเพื่อ
ลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ

ชุมชนต่างๆ ในจังหวัดชัยนาทสูญเสียเกือบทุกอย่างยกเว้นความหวัง เมื่อเกิดอุทกภัยที่รุนแรงที่สุดในรอบ 50 ปี ในเดือนกันยายน-พฤศจิกายน 2554 ชุมชนเหล่านั้น นำโดยกลุ่มอาสาสมัครและชาวบ้านในท้องถิ่นตัดสินใจฟื้นฟูและเตรียมการรับมือกับภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นอีกด้วยตัวเอง โดยอาศัยการฝึกอบรมจากหลายองค์กร ชาวบ้านเหล่านี้ประสบความสำเร็จในการวางแผนและเตรียมตัวหาวิธีลดความเสียหายที่จะเกิดขึ้นจากอุทกภัยให้เหลือน้อยที่สุด

ชัยนาทเป็นหนึ่งในไม่กี่จังหวัดภาคกลางของประเทศไทยที่ประสบภัยน้ำท่วมอย่างรุนแรง ทั้ง 8 อำเภอของจังหวัดชัยนาทจมอยู่ใต้น้ำ ซึ่งมีระดับตั้งแต่ 50 เซนติเมตรถึง 3 เมตร

ยุพิน ขำนิล เลขาธิการสมาคมพัฒนาผู้ประกอบการผู้สูงอายุชนบท (Rural Elderly Entrepreneurship Development Association – REEDA) มีบทบาทสำคัญในการประสานงานกับองค์กรภายนอกให้เข้ามาริเริ่มโครงการน้ำดื่มสะอาดในชุมชนที่ได้รับผลกระทบ ยุพินได้รับการฝึกอบรมเป็นอาสาสมัครเพื่อเตรียมการรับมือกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ

แนวทางปฏิบัติที่ดี น้ำดื่มสะอาด

ในช่วงน้ำท่วม บางคนทิ้งบ้านเรือนเพื่อไปพักอาศัยกับญาติหรือเพื่อนในพื้นที่ที่ปลอดภัย ขณะที่บางคนอยู่ที่ศูนย์อพยพ อย่างไรก็ตาม ยังมีบางคนที่อยู่บ้านและต้องขาดแคลนอาหารการกินและน้ำดื่มมาใช้ ขณะที่ระบบประปาเสียหายและการเข้าถึงร้านค้าในท้องถิ่นก็ลำบาก

การจะมีเสบียงไว้กินมีน้ำไว้ดื่มหมายถึงต้องนั่งเรือออกไปตลาดหรือจุดที่มีการแจก เพราะถนนใช้การไม่ได้เนื่องจากน้ำท่วมขัง การว่าจ้างเรือก็ต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายของครอบครัวและเป็นภาระ เพื่อสนองความต้องการของผู้ประสบภัยและวางแผนการณ์เผื่อกรณีน้ำท่วมในอนาคต ยุพินและเจ้าหน้าที่ของสมาคมพัฒนาผู้ประกอบการผู้สูงอายุชนบท ได้ดำเนินการประเมินความต้องการที่จำเป็นใน 23 ชุมชนของจังหวัดชัยนาทเพื่อรับฟังว่าชาวชัยนาทต้องการอะไรตามลำดับความสำคัญ “การรับฟังชาวบ้านเป็นวิธีที่ดีที่สุด ไม่เพียงแต่เพื่อความเข้าใจว่าจริงๆ แล้วชาวบ้านต้องการอะไร แต่ยังช่วยเราในการวางแผนว่าควรจะจัดการและลดความเสี่ยงจากการเกิดน้ำท่วมได้อย่างไรในอนาคต”

“ปรากฏว่าอาหารและน้ำดื่มเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดอันดับหนึ่ง แม้ว่ารัฐบาลจะส่งมอบถุงยังชีพมาให้ พร้อมทั้งน้ำขวดครอบครัวละ 1 โหล เพื่อให้อยู่ได้ 2 วันมันก็ยังไม่พอ ชาวบ้านเขากลัวกันว่าน้ำขวดจะปนเปื้อนเพราะโรงงานผลิตน้ำเองก็ถูกน้ำท่วมเหมือนกัน” ยุพินสะท้อนถึงสิ่งที่เธอได้รับฟังจากชุมชน

ยุพินประสานงานกับองค์กรภายนอกเพื่อเพิ่มความช่วยเหลือให้ครอบครัวชุมชนที่ได้รับผลกระทบมากขึ้น เธอสามารถเข้าถึงทรัพยากรของกลุ่ม Mercy Malaysia, HelpAge International และ มูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ (Foundation for Older Persons' Development ; FOPDEV) การประสานความร่วมมือดังกล่าวทำให้ได้เครื่องกรองน้ำมาติดตั้งในชุมชนที่ได้รับผลกระทบ 11 แห่ง

ยุพินได้ทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อร่างรายละเอียด

ของแผนจัดการระบบบำบัดน้ำดังกล่าว และเพื่อเตรียมการรับมือกับน้ำท่วมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ในแง่ของการจัดการน้ำดื่มสะอาด จึงมีการตั้งคณะกรรมการน้ำขึ้นเพื่อดูแลระบบและเตรียมการรับมือกับภัยพิบัติในอนาคต “ทุกวันนี้เรามีความสุขมาก เรารู้สึกปลอดภัยและมีความสุข รู้สึกเป็นเจ้าของระบบน้ำ เราไม่ต้องกังวลว่าจะขาดแคลนน้ำในช่วงน้ำท่วมอีก เราไม่สามารถควบคุมน้ำท่วมได้ แต่ตอนนี้เราเตรียมพร้อมกว่าเดิม” ชาวบ้านคนหนึ่งบอก

อาสาสมัครชุมชน เพื่อให้การดูแลและ ช่วยเหลือผู้สูงอายุ

ยุพินใช้โครงการ ‘หมอน้อย’ ซึ่งดำเนินการโดยสมาคมพัฒนาผู้ประกอบการผู้สูงอายุชนบท เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของผู้สูงอายุโดยการใช้บัญชีครัวเรือนเป็นเครื่องมือซึ่งบัญชีครัวเรือนดังกล่าวจะบันทึกข้อมูลด้านสังคม เศรษฐกิจ และสุขภาพ จึงช่วยระบุตัวผู้สูงอายุที่มีความเสี่ยงได้ เธอฝึกอบรมหมอน้อยให้เป็นอาสาสมัครให้การดูแลและบริการแก่ผู้สูงอายุผ่านกิจกรรมหลายๆ อย่าง ตัวยุพินเองไม่ได้เป็นหมอน้อย แต่เธอก็ทำงานร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลักๆ ในจังหวัดซึ่งได้แก่ เจ้าหน้าที่รัฐในจังหวัด สภากาชาดระดับจังหวัด โรงพยาบาลชุมชน และองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนเทศบาลในพื้นที่ต่างๆ

มีการรับอาสาสมัครเข้ามาเพื่อรับทราบปัญหา ความต้องการที่จำเป็นของผู้สูงอายุ โดยเลือกอาสาสมัครที่จะเข้าร่วมโครงการจากหมู่บ้านเป้าหมายหมู่บ้านละ 6 คน ทุกคนเห็นร่วมกันว่า 3 ใน 6 ต้องเป็นผู้สูงอายุที่ยังแข็งแรงกระฉับกระเฉงซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มผู้สูงอายุ และเต็มใจทำงานให้ชุมชน ที่เหลือเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้ที่สนใจเข้าร่วมโครงการ ในพื้นที่ที่มีโครงการของ REEDA

ทำงานอยู่นั้น ยุพินเข้าร่วมในกระบวนการรับอาสาสมัครอย่างเต็มตัว อย่างไรก็ตาม การรับสมัครดำเนินการโดยตัวแทนของฝ่ายส่งเสริมสุขภาพจากโรงพยาบาลชุมชนรวมทั้งองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นด้วย

ยุพินและอาสาสมัครซึ่งประสบเหตุในช่วงน้ำท่วมหนักในปี 2554 มีบทเรียนหลายอย่าง การฝึกอบรมอาสาสมัคร 2 วัน ตอนนี้นำหนักที่การรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉิน และมียุพินเป็นผู้นำโดยการประสานความร่วมมือกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดและวิทยาลัยพยาบาลในพื้นที่ ตอนนี้อาสาสมัครสามารถประเมินปัญหาและความต้องการของผู้ประสบภัยน้ำท่วมได้แล้ว และมีความรู้ในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและหาทรัพยากรจากภายนอกให้เข้ามาช่วยเหลือได้ทันที

อาสาสมัครจะไปเยี่ยมบ้านเพื่อนำถุงยังชีพไปมอบให้และสามารถตรวจสุขภาพพื้นฐานให้ผู้ที่ไม่สามารถไปยังศูนย์ที่จัดไว้ได้ อาสาสมัครสามารถส่งต่อผู้ป่วยไปยังโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหรือโรงพยาบาลชุมชนเพื่อรับการรักษาต่อได้ ในกรณีที่ผู้สูงอายุเป็นโรคเรื้อรัง ต้องการการรักษาต่อเนื่องหรือ ต้องรับยาสม่ำเสมอ อาสาสมัครจะประสานกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเพื่อรับยาให้ บางกรณีอาจมีการทำแผล การบำบัดอาการทางจิต จัดกิจกรรมคลายเครียดหรือเน้นที่การสงเคราะห์ ได้แก่ การแจกจ่ายอาหาร หรือแม้แต่การเข้าร่วมในกิจกรรมสร้างรายได้เล็กๆ น้อยๆ

เช่น ทำงานฝีมือ เพาะถั่วงอกเพื่อบริโภคในครอบครัว หรือจำหน่าย ยิ่งไปกว่านั้น หลังน้ำลด อาสาสมัครยังสามารถช่วยประสานงานหาทรัพยากรจากภายนอกหรือทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อซ่อมแซมบ้านเรือนให้ผู้สูงอายุ หรือให้ความช่วยเหลือทางการเงิน

สำหรับตัวยุพินเองนั้นทำหน้าที่ดูแลอาสาสมัครด้วยการไปเยี่ยม ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และระดมทรัพยากรเพิ่มเติมให้กับกองทุนที่ได้รับจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด และเพื่อเป็นการสนับสนุนการทำงานของอาสาสมัคร จึงเลือกผู้ประสานงานขึ้นมาหนึ่งคนจากอาสาสมัคร 6 คนของแต่ละหมู่บ้าน ในทำนองเดียวกันก็มีผู้ประสานงานระดับตำบลคนหนึ่งด้วย ผู้ประสานงานทั้งสองระดับรับผิดชอบพื้นที่ทำงานของตัวเอง หากจำเป็นต้องมีผู้ช่วยเพิ่มเติม ผู้ประสานงานจะมาขอคำ

แนะนำจากยุพิน ยุพินจึงไม่เพียงแต่สนับสนุนงานผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ช่วยเหลือกลุ่มอื่นด้วย เช่น กลุ่มผู้พิการ และเด็ก เป็นต้น

อาสาสมัครหมอน้อยทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทน ซึ่งตรงนี้แตกต่างจากอาสาสมัครดูแลที่บ้านของรัฐบาล ซึ่งริเริ่มโดยกระทรวงการพัฒนาลังคมและทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งอาสาสมัครจะได้รับค่าตอบแทนเดือนละ 300 บาท อย่างไรก็ตาม หมอน้อยแต่ละคนมีเครื่องแบบให้แต่ง ซึ่ง “มันทำให้ฉันรู้สึกมั่นใจมากขึ้นและกระตือรือร้นที่จะช่วยชุมชนมากขึ้น” หมอน้อยบอก

ตอนเริ่มแรก หมอน้อยซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง

ถูกมองว่าเป็นแม่บ้านที่ไม่อยากรับผิดชอบงานบ้าน และอยากเอาเวลาไปสังสรรค์ แต่เมื่อมีตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมว่ามีการไปเยี่ยมบ้าน มีการตรวจสุขภาพขั้นพื้นฐาน และปรึกษาหารือกับผู้สูงอายุ การรับรู้ของชุมชนต่ออาสาสมัครหมอน้อยก็เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ที่สำคัญกว่านั้น หมอน้อยแสดงให้เห็นถึงความสามารถและประโยชน์ของพวกเขาในการให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุ ครอบครัว และชุมชนในช่วงที่เกิดอุทกภัยปี 2554 หมอน้อยไม่เพียงแต่ให้ความช่วยเหลืออย่างทันท่วงทีพร้อมทั้งอำนวยความสะดวกในการอพยพเท่านั้น ยังช่วยเหลือหลังน้ำลดในการฟื้นฟูชุมชน และมีส่วนร่วมในการเตรียมชุมชนเพื่อเผชิญกับความเสี่ยงที่จะเกิดภัยพิบัติตลอดจนลดผลกระทบจากความเสี่ยงนั้น

เริ่มแรกทีเดียวมีหมอน้อยทั้งหมด 600 คน

ครอบคลุม 100 หมู่บ้านใน 4 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลาง (ตาก อุทัยธานี ชัยนาท และสิงห์บุรี) จากประสบการณ์ที่ได้ลงมือปฏิบัติจริงและสิ่งที่ได้เรียนรู้จากอุทกภัยครั้งใหญ่ในปีที่ผ่านมา ยุพินจึงเสนอโครงการไปทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยนาทเพื่อขยายพื้นที่ทำงาน ต่อมา REEDA ได้สนับสนุนงบประมาณจำนวน 7 ล้านบาทเพื่อขยายโครงการหมอน้อยในการดูแลผู้สูงอายุ รวมทั้งขยายโครงการเตรียมความพร้อมเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติ โครงการใหม่นี้ช่วยให้ยุพินและชุมชนฝึกอบรมอาสาสมัครใหม่อีก 3,000 คน รวมเป็นอาสาสมัครทั้งหมด 3,600 คน

บทเรียนสำคัญ

- อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ หรือหมอน้อยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90) เป็นผู้หญิง ซึ่งเรื่องนี้เป็นธรรมดาสำหรับอาสาสมัครที่ทำหน้าที่ดูแลผู้สูงอายุตามบ้านและชุมชน การดูแลผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ฉุกเฉินจะเป็นไปได้น้อยมาก หากไม่มีผู้หญิงเข้ามาสืบทบาทสำคัญนี้ ถ้าไม่มีความช่วยเหลือจากผู้หญิงสถานการณ์ของผู้สูงอายุ และกลุ่มเสี่ยงอื่นๆ คงต้องยากลำบากและสูญเสียมากกว่านี้

- เพื่อความมั่นใจว่า โครงการเตรียมความพร้อมเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติจะมีผู้หญิงรวมอยู่ด้วย สมาชิกครอบครัว ผู้นำชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชนจำเป็นต้องตระหนักและยอมรับในศักยภาพของผู้หญิงและให้โอกาสผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ

- ทั้งโครงการจัดการระบบน้ำและหมอน้อย บริหารจัดการโดยชาวบ้านในพื้นที่ ตั้งอยู่บนความต้องการที่จำเป็นอย่างแท้จริงของชุมชน ระบบบำบัดน้ำใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม โครงการหมอน้อยใช้วัฒนธรรมที่เหมาะสม เพราะเกิดขึ้นจากระบบสนับสนุนที่มีอยู่เดิม โครงสร้างของรัฐบาลที่มีอยู่ให้การสนับสนุนแก่ผู้ที่ต้องการริเริ่มโครงการของตนเองในลักษณะเดียวกันนี้ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้เอื้อให้แนวทางในการทำงานรูปแบบนี้สามารถทำซ้ำในพื้นที่อื่นได้

- กลุ่มผู้สูงอายุและเครือข่ายที่มีอยู่นั้นมีศักยภาพสูงมากที่จะสนับสนุนการริเริ่มโครงการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติขึ้นในชุมชน และเป็นกลไกท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ แม้ว่าจะมีข้อจำกัดในเรื่องความแข็งแรงทางกาย หากได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสมแล้ว ผู้สูงอายุสามารถมีความพร้อมที่จะปกป้องตัวเอง ส่วนผู้ที่ร่างกายยังแข็งแรงอยู่ ก็สามารถปฏิบัติหน้าที่ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นในภาวะฉุกเฉิน และมีส่วนช่วยเหลือชุมชนของตนเองได้

สิ่งของที่ควรเตรียมพร้อมก่อนภัยพิบัติ

ถ้าคุณอยู่ในพื้นที่เสี่ยงต่อภัยพิบัติ ควรเตรียมถุงยังชีพที่บรรจุสิ่งของจำเป็นให้พร้อม เพื่อเตรียมรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉิน หรือหากต้องอพยพฉุกเฉิน

เสื้อกันหนาว

ผ้าห่ม

อาหารแห้ง เช่น ข้าวสาร อาหารกระป๋อง

น้ำดื่ม

ไฟฉาย

ถ่านไฟฉาย

วิทยุ

นอกจากการเตรียมถุงยังชีพแล้ว หากเกิดสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อภัยพิบัติ เช่น ฝนตกหนัก ควรเตรียมสิ่งเหล่านี้ให้พร้อมสำหรับการอพยพเช่นกัน

เอกสารสำคัญต่างๆ เช่น สูติบัตร บัตรประชาชน ทะเบียนบ้าน สมุดบัญชีธนาคาร พาสปอร์ต

ยาประจำตัว ยาสามัญประจำบ้าน
ชุดปฐมพยาบาล

เงิน

หนังสือเรียนของเด็กๆ